

ח. שלוש תפילותיו של אלישע בסיפורנו

1. השוואת התפילות זו לזו

שלוש פעמים נשא אלישע תפילה לה' בסיפורנו ובכל שלוש הפעמים נענה לו ה'. הבה נשווה את שלושת המקומות הללו:

פקיחת עיני הנער (פסוק יז)	הכאת הארמים בסנוורים (פסוק יח)	פקיחת עיני הארמים (פסוק כ)
וַיִּתְפַּלֵּל אֱלִישֶׁע וַיֹּאמֶר: ה', פָּקַח נָא אֶת עֵינָיו וַיִּרְאֶה	וַיִּתְפַּלֵּל אֱלִישֶׁע אֶל ה' וַיֹּאמֶר: ה', נָא אֶת הַגּוֹי הַזֶּה בְּסַנּוּרִים	וַיֹּאמֶר אֱלִישֶׁע: ה', פָּקַח אֶת עֵינֵי אֱלֹהֵי וַיִּרְאוּ
וַיִּפְקַח ה' אֶת עֵינֵי הַנְּעָר וַיִּרְאֵהוּ וְהִנֵּה הָהָר מְלֵא סוּסִים וְרֶכֶב אֲשֶׁר סָבִיבֵת אֱלִישֶׁע.	וַיָּנֶם בְּסַנּוּרִים כְּדַבֵּר אֱלִישֶׁע.	וַיִּפְקַח ה' אֶת עֵינֵיהֶם וַיִּרְאוּ וְהִנֵּה בְּתוֹךְ שְׁמֹרוֹן.

בולטת לעין ההשוואה המילולית הברורה בין הטור הראשון לטור השלישי, כפי שבולטת לעין שונותו של הטור האמצעי. דבר זה מובן: בשני הטורים הקיצוניים מתפלל אלישע על פקיחת עיניים, ואילו בטור האמצעי על ההפך מכך - על הכאה בסנוורים. לפיכך במקום 'פקח נא' הוא מבקש 'הך נא'; במקום 'ויראה'-'ויראו' הוא מבקש 'סנורים'. כך הדבר גם בתיאור הענות ה': במקום פקיחת עיניים אנו מוצאים הכאה בסנוורים, ובמקום תיאור מראה העיניים המפתיע של נפקחי העיניים לא נאמר בטור האמצעי דבר על מצבם של המוכים בסנוורים.¹

נס הכאת הארמים בסנוורים הוא היפוכו של נס פקיחת עיני הנער, כדברי מלבי"ם (שכבר הבאנו בעיון ה):

נס זה (- של הכאת ארם בסנוורים) היה הפך מן הראשון, שבראשון פתח להנער על ידי הנבואי שיראה דברים נעלמים מעין הגשמי, ועתה התפלל לסתום עין הָרְאוֹת החושיי מעיני הרואים ולנחותם תוהו לא דרך.²

1. ניתן אמנם להסיק מה היה מצבם של חיילי ארם לאחר שהוכו בסנוורים מפסוק יט: "וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵם אֱלִישֶׁע: לֹא זֶה הַדֶּחַךְ וְלֹא זֶה הָעִיר, לָכֵן אַחֲרֵי וְאוֹלִיכָה אֶתְכֶם אֶל הָאִישׁ אֲשֶׁר תִּבְקְשׁוּן, וַיִּלְךְ אוֹתָם שְׁמֹרוֹנָה". וראה דברינו בעיון ו: בקשר למשמעות הכאתם בסנוורים.

2. בעיון ה העמקנו את הניגוד בין שני הנסים הללו בטענתנו כי רכב האש וסוסי האש שנתגלו לעיני הנער והרגיעוהו מחרדתו הם אלו שהפכו את חיילי ארם בסנוורים.

- אף פקחת עיני הארמים בשומרון היא היפוכה של הכאתם בסנוורים קודם לכן בהיותם בדותן. בשלושה דברים הפוך האירוע בשומרון מזה שבדותן.
- בתפילתו של אלישע: "הַךְ נָא אֶת הַגּוֹי הַזֶּה בְּסִנּוּרִים" - "פָּקַח אֶת עֵינֵי אֱלֹהֵי יִרְאֹה".
 - בהענות ה' לתפילתו: "וַיִּכְּם בְּסִנּוּרִים" - "וַיִּפְקַח ה' אֶת עֵינֵיהֶם".
 - בתוצאות: חיילי ארם שמתחילה צרו על דותן הופכים להיות נצורים בתוך העיר שומרון, ולאחר שנפקחו עיניהם הם מודעים לשינוי שחל במצבם.

האם בשל היות שני האירועים המתוארים בטורים הקיצוניים בטבלת ההשוואה שערכנו, הפוכים מן האירוע המתואר בטור שביניהם, הם גם מקבילים ודומים זה לזה? ברמה הלשונית התשובה ודאי חיובית, כפי שמלמדת אותנו טבלת ההשוואה. דמיון לשוני זה בין שני האירועים הוא מכוון, ומסתבר שהוא מעיד גם על דמיון מהותי בין שני האירועים.

אלא שבחינה פשוטה של תוכן האירועים אינה מגלה דמיון כזה ביניהם: פקחת עיני נערו של הנביא משמעה הפיכתו לבעל דרגת נבואה באותה השעה, כך שיהא מסוגל לראות את החזון הנסתר מעיני בשר של רכב האש וסוסי האש. מטרת הדבר הייתה להרגיעו ולחזקו.

פקחת עיני חיילי ארם, לעומת זאת, לא נועדה אלא להשיב להם את הכרת המציאות הפשוטה, המוחשית: "וַיִּרְאוּ וְהָיָה בְּתוֹךְ שְׁמֵרוֹן". אין הם הופכים לנביאים בראייתם זו, אלא אך שבים לדרגות הראייה וההבנה הנורמליות המאפיינות כל אדם. מטרת הדבר אינה להרגיעם ולחזקם, אלא ההפך מכך - להפכם למודעים למצבם הנואש: הם מוקפים בידי אויביהם ונתונים לחסדם, ואף חייהם נמצאים בסכנה. על אף ההבדלים הללו, מוטל עלינו לחתור אל הדמיון המהותי בין שני האירועים, דמיון שאליו מכוון אותנו הסיפור בהשוואה המילולית שעשה ביניהם. במדרש תנחומא (תזריע ט) פתחו לנו פתח לזאת. על הפסוק בתהילים ה', ה' "כִּי לֹא אֵל חֶפֶץ רָשָׁע אֲתָהּ, לֹא יַגְדֵךְ רָע" דרשו כך:

אמר רבי אלעזר בן פדת בשם רבי יוחנן: אין שמו של הקדוש ברוך הוא נזכר על הרעה, אלא על הטובה. תדע לך שהוא כן, שבשעה שברא הקדוש ברוך הוא את האור ואת החושך וקרא להן שמות, הזכיר שמו על האור ולא הזכיר שמו על החושך, שנאמר (בראשית א', ה) "וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לְאוֹר יוֹם, וְלַחֹשֶׁךְ קָרָא לַיְלָה". הרי הזכיר שמו על האור, אבל כשבא לחושך אינו אומר 'קרא אלהים לחשך לילה' אלא "קרא לַיְלָה"...

וכן את מוצא באלישע הנביא, כשבא מלך ארם להילחם בישראל... עמד נער אלישע בלילה וראה שהקיפו את העיר סוסים ורכב וחיל. מייד ויצעק ויאמר: "אָהָה אֲדֹנָי אֵיכָה נַעֲשֶׂה. וַיֹּאמֶר: אֵל תִּירָא, כִּי רַבִּים אֲשֶׁר אֲתָנוּ מֵאֲשֶׁר אוֹתָם". מיד נתפלל אלישע והזכיר שמו של הקב"ה, שנאמר "[ה'] פָּקַח נָא אֶת עֵינָיו וַיִּרְאֶה, וַיִּפְקַח ה' אֶת עֵינֵי הַנְּעָר" וגומר. מייד עמד אלישע וקילל את הארמים ואמר: "הַךְ נָא אֶת הַגּוֹי הַזֶּה בְּסִנּוּרִים [וַיִּכְּם

בַּסְנַנְרִים] וגומר, ולא הזכיר את שמו של הקב"ה. וכשחזר ונתפלל עליהם שיפקחו עיניהם, אמר: "ה', פִּקַּח אֶת עֵינַי אֱלֹה נִרְאוּ [נִפְקַח ה' אֶת עֵינֵיהֶם נִרְאוּ]". הוי אומר: שמו של הקב"ה נזכר על הטובה ולא על הרעה.

מדרש זה מפנה את תשומת לבנו להבדל דק בין שני הטורים הקיצוניים בטבלת ההשוואה שערכנו לבין הטור האמצעי: ההבדל בדבר מקומה של הזכרת שם ה' בכל אחד מן הטורים. בשני הטורים הקיצוניים נזכר שמו של ה' הן בציטוט תפילותיו של אלישע (שתיהן נפתחות בפנייה "ה'"), והן בהענות ה' לשתי תפילותיו (בשתיהן נאמר "נִפְקַח ה'..."). אולם בטור האמצעי חסרה הזכרת שם ה' בשני השלבים הללו גם יחד: "וַיֹּאמֶר: הֲךֵן נָא אֶת הַזֶּה בַּסְנַנְרִים, וַיִּכֶם בַּסְנַנְרִים כְּדָבַר אֱלִישֶׁע".³ טעם הדבר, לפי דברי המדרש, הוא שהתפילות הראשונה והשלישית של אלישע הן על דבר טוב שיקרה למושאי התפילות הללו, ועל כן נזכר שמו של הקב"ה על הטובה הן בפי אלישע והן בתיאור הענות ה' לו; אולם תפילתו השנייה של אלישע, על הכאת ארם בסנוורים, היא תפילה על דבר רע (- לארמים), ועל כן לא נזכר שמו של הקב"ה על הרעה'.

הבחנה זו שעושה המדרש בין תפילתו השנייה של אלישע לבין זו השלישית מצריכה ביאור: האם תפילתו לפקחת עיניהם של הארמים בתוך העיר שומרון היא על דבר טוב לארמים? והרי עיניהם נפקחו למציאות קשה בעבורם, שבה נתברר להם כי הם מוקפים בידי אויביהם ומצויים בסכנת מוות. ואדרבה: כל עוד שהיו מוכי סנוורים סברו (אמנם מתוך טעות) כי כוחם עמם והם עתידים לתפוס את הנביא ולקחתו לארם! ראשית, יש לענות על כך תשובה עקרונית וכללית: הכרה נכוחה של המציאות, מרה ככל שתהא מציאות זאת, הרי היא טובה לאדם. חיים מוכי סנוורים, שבהם מתעוותת תפיסת המציאות של האדם, אף אם הם גורמים לו לחיות באשליה נעימה - קללה הם לאדם. לפיכך צודקים דברי המדרש המבחין בין קללת הכאת הארמים בסנוורים לברכה שיש בפקחת עיניהם להכרת המציאות כפי שהיא. אולם במה שנוגע לסיפורנו, צריך לומר כי הטוב הצפון בפקחת עיני הארמים אינו רק טוב יחסי (ביחס למצבם הרע הקודם שבו היו מוכי סנוורים), אלא זהו טוב גמור מצד עצמו.

קנה המידה שבו יש להעריך את פקחת עיני הארמים בשומרון אינו תלוי בשאלה מה חשו הארמים באותו רגע שבו נפקחו עיניהם ושבו גילו את מצבם, אלא בשאלה מה הייתה מטרת אלישע בהביאו אותם לשומרון ובפקחו את עיניהם בין חומותיה. ומטרתו הייתה, כפי שביררנו בעיון הקודם, להפוך את חיילי ארם הללו בשובם אל מלכם

3. אמנם שם ה' נזכר גם בטור הזה בלשון הכתוב "וַיִּתְפַּלֵּל אֱלִישֶׁע אֶל ה'...", אולם זאת משום שמן הבחינה התחבירית קשה להעלים את שמו בפסוק יח מכול וכול, שהרי בפסוק זה מפנה אלישע את תפילתו אליו וה' נענה לו. אולם דווקא התחלפות מקומה של הזכרת ה' בין פסוק זה לפסוקים שהשווינו לו בטבלה מחזקת את דברי המדרש.

לשגרירי רצון טוב מצד הנביא אשר בישראל. תכניתו של אלישע הרי אינה לתתם ביד מלך ישראל להריגה, אלא להאכילם ולהשקותם ולהשיבם אל ארצם ואל מלכם בכבוד, כאילו היו ידידים.

על מנת שחיילי ארם יהפכו להיות 'שגרירי' של אלישע אצל מלכם, חייבים היו הם עצמם לשנות את יחסם לנביא. פקיחת עיניהם בשומרון היא תחילת גיבוש הכרתם החדשה באלישע ובאישיותו. לפיכך רואה המדרש בפקיחת עיניים זו דבר טוב.⁴

עתה ניתן לעמוד על משמעות ההשוואה המילולית המכוונת בין פקיחת עיני נערו של הנביא בדותן לבין פקיחת עיני הארמים בשומרון. לא זו בלבד שבשני המקומות נעשה הדבר לטובתם של אלו שנפקחו עיניהם (ועל כן נזכר בשניהם שמו של הקב"ה), אלא שטובתם היא אותה טובה עצמה: להכיר את גדולתו של אלישע.

בדומה לחיילים הארמים שבאו בשיגיון מלכם לתפוס את הנביא, סבור גם נערו כי הנביא בר תפיסה הוא, ועל כן הוא זועק "אֵיכָה נַעֲשֶׂה!". וכשם שנפקחו עיניו של הנער להכיר כי הנביא מוגן על ידי מלאכי אלוהים - רכב אש וסוסי אש - כך נפקחו עיני הארמים להכיר כי הנביא אינו בתחום השגתם - לא בהישג ידם ואף לא בהישג מחשבתם ותפיסתם הקודמות.

אמנם פקיחת עיני הארמים לא הייתה לחזון נבואי כפי שהייתה אצל נערו של אלישע, שהרי הארמים הללו אינם ראויים (וגם אינם נצרכים) לנבואה, אף לא לפי שעה. אך אף על פי כן, גם פקיחת עיניהם נועדה להעניק להם הכרה רוחנית חדשה, בת זוגה של הכרתו של הנער הישראלי.

ההבדל בין הנער לבין הארמים הוא בכך, ששינוי תפיסתו של הנער נעשה באחת, בפקיחת עיניו לחזון הנבואי שנתגלה לו; בעוד ששינוי תפיסתם של חיילי ארם נעשה בתהליך מורכב, אשר חייב ראשית כול את הכאתם בסנוורים (וראה הערה 4), ורק לאחר מכן את פקיחת עיניהם למציאות הממשית המכילה הכרה חדשה בנביא.

2. מדוע התפלל אלישע?

בסעיף הקודם ערכנו השוואה בין שלוש תפילותיו של אלישע בסיפורנו, ונוכחנו כי שלושתן קשורות זו בזו (בקשר של הקבלה או של ניגוד). הקשר ביניהן נרמז, ראשית כול, בעצם הזדקקותו של אלישע לתפילה בשלושת המצבים המתוארים בסיפורנו. דבר זה לא מצאנוהו אלא בעוד מקום אחד במחזור סיפורי אלישע, בהחייאת בן השונמית:

4. אמנם כדי להכיר את האמת בדבר אישיותו של אלישע היה על חיילי ארם לעבור תהליך ארוך ומורכב, הכולל בתוכו אף את הכאתם בסנוורים והולכתם לשומרון. אך אף על פי כן, שלב הכאתם בסנוורים בתוך מכלול המעשים שמסופר עליהם בסיפורנו הוא שלב שלילי, שכן בו ניטלת מן הארמים הכרת המציאות ובו משטה בהם הנביא בהוליכו אותם אחריו. שלב שלילי זה הוא כמובן הכרחי כהכנה לשלב החיובי שיבוא מאוחר יותר, בפקיחת עיניהם בשומרון.

ד', לג וַיָּבֵא וַיִּסְגֵּר הַדָּלֶת בְּעֵד שְׁנֵיהֶם וַיִּתְפַּלֵּל אֵל ה'.⁵
 לד וַיַּעַל וַיִּשְׁכַּב עַל הַיָּלֶד וַיִּשָּׂם פְּיוֹ עַל פִּי וְעֵינָיו עַל עֵינָיו וְכַפָּיו עַל כַּפָּו
 וַיִּגְהַר עָלָיו וַיִּחַם בְּשֵׁר הַיָּלֶד.
 לה ... וַיִּפְקַח הַנָּעַר אֶת עֵינָיו.

את מעשי הנס האחרים שחולל, עשה אלישע בלא תפילה⁶ ובחלק מהם נעשה הנס אף ללא הזכרת שם ה' כלל.⁷ ובכן, השאלה המתבקשת היא, מדוע התפלל אלישע אל ה' דווקא בעשיית נסים אלו?⁸
 מעשי הנס שחולל הנביא שלא בגזרת ה' ושלא בעקבות תפילה היו בבחינת 'צדיק גוזר והקב"ה מקיים', או בלשון הפסוק באיוב (כ"ב, כח) "וַתִּגְזַר אִמְרָ וַיִּקַּם לָךְ".⁹ ומכאן הצורך להסביר את ייחודם של אותם מעשי נס שבהם אין אלישע מוצא בעצמו כוח מספיק כדי לגזור על קיום הנס, כפי שעשה בדרך כלל, אלא הוא מרגיש הכרח להתפלל אל ה', שיחולל את הנס כפי בקשתו.

5. שלא כמו בסיפורנו, בסיפור החייאת בן השונמית תפילתו של אלישע אינה מצוטטת. ועוד יש להעיר, שאף בהחייאת בן השונמית לא התפלל אלישע אלא רק לאחר שנכשל ניסיונו להחיות את הנער באמצעות משענת הנביא על ידי גיחזי.
6. בשני מעשי נס אמנם יש פנייה של אלישע אל ה', אך קשה להגדיר זאת כתפילה:
 בנס חציית הירדן נאמר (ב', יד): "וַיִּקַּח אֶת אֲדָרְתוֹ אֲלֵיהוּ אֲשֶׁר נָפְלָה מֵעָלָיו וַיִּפֶּה אֶת הַמַּיִם, וַיֹּאמֶר: אֵיךְ ה' אֱלֹהֵי אֲלֵיהוּ... וַיִּחַצוּ הַנָּה וְהַנָּה וַיַּעֲבֹר אֱלִישָׁע". אף שמדברי התרגום הארמי נראה שפירש את דברי אלישע כתפילה, הראינו בעיוננו לפסקה זו ('צעדים ראשונים' א) כי פשוטם של דברי אלישע הוא כדברי רד"ק שם, שפירש כי אמירה זו היא בטרוניה.
 בהמשך אותו פרק מסופר על הנערים אשר התקלסו באלישע בעלותו לבית אל, ונאמר שם (ב', כד): "וַיִּפְּן אַחֲרָיו וַיִּרְאֶם וַיִּקְלַלם בְּשֵׁם ה', וַתִּצְאֲנָה שְׁתֵּי דְבָיִם מִן הַיַּעַר וַתִּבְקַעְנָה מֵהֶם אַרְבָּעִים וּשְׁנַיִם יְלָדִים". גם כאן, אין לראות בקללה בשם ה' תפילה אל ה', על אף הצדדים השווים שישנם בין שתי אלה.
7. על סיווגם של מופתי אלישע בין אלו שנזכר בהם שם ה' לבין אלו שלא נזכר בהם, ועל סיבת הדבר, עמדנו בסדרת העיונים 'הנזיד והלחם', עיון ג.
8. נראה, כי בנסים הרבים שחולל אלישע ושהם אין נזכרת תפילה, אין מדובר רק באי הזכרת התפילה, אלא שבהם אכן אלישע לא התפלל. אף לולי כן, היה עלינו לברר מדוע מזכיר הכתוב את תפילתו של אלישע רק במקומות הללו, ושותק ביחס לתפילותיו בשאר מעשי הנס שחולל.
9. א. חז"ל דרשו את הפסוק ביחס לחוני המעגל (תענית כג ע"ב): "אתה גזרת מלמטה והקב"ה מקיים מאמריך מלמעלה".
 ב. נושא זה נידון ביתר הרחבה במבוא לפרקי אליהו, סעיף ג (עמ' 13-14), ושם הובאו גם דעות אחרות ודחייתן בצדן.

בסיפור החייאת בן השונמית, שהוא מן הנסים הגדולים והמופלאים שעשה אלישע, מתבלטת התשובה לשאלתנו מעצמה. ראשית, תפילת אלישע הרי באה לאחר ניסיון ראשון להחיות את הנער שלא עלה יפה. בעקבות כישלון ניסיונו הראשון מבין אלישע שעליו לנקוט בדרך אחרת כדי להחיות את הנער (כלומר, שלא באמצעות משענתו), אך אפשר שאינו יודע מהי דרך זו, ועל כן הוא מתפלל לה' שיורה לו את הדרך.¹⁰ שנית, הרי בנס זה נעשה שימוש באחד מן המפתחות המיוחדים לה', שאינם נמסרים בדרך כלל לשליח.¹¹ בהקשר זה כותב מלבי"ם בפירושו לְד', לג, בהסתמכו על דברי בעל עקדת יצחק (שער ג):¹²

אלישע, כשבא לעשות את כל הגדולות אשר עשה, בהשפעת השמן אשר באסוך, וריפוי הנזיד אשר בסיר, וריפוי המים, והצפת הברזל, לא נזכר בהם שהוצרך אל התפילה, אבל עשה בכוח נבואתו מה שעשה והצליח. אמנם כשבא להחיות בן השונמית הוצרך אל התפילה, כי החזרת הרוח החיוני לפגרים לא נמסר ביד שליח, והוא רק מה' לבדו.

אולם מה ההסבר לתפילותיו של אלישע בסיפורנו? הרי שני ההסברים שניתנו לתפילת אלישע בהחייאת בן השונמית אינם שייכים בסיפורנו! מלבי"ם עמד על שאלה זו בפירושו לסיפורנו, בבואו לבאר את תפילתו הראשונה של אלישע על פקחת עיני נערו (פסוק יז):

והוצרך לתפילה, כי שיראה את הרוחנים (- את רכב האש וסוסי האש, שהם מחנות מלאכים הנראים רק בחזון נבואי) מי שאינו מוכן לנבואה (- הנער) היה נס גדול מאד ובריאה יש מאין.

ואכן ניתן למצוא מכנה משותף בין שני הנסים הללו, נס החייאת בן השונמית ונס פקחת עיניו של נער הנביא: בשניהם חולל הנס שינוי באישיותו של מושא הנס. ביחס לנערו של הנביא הדבר ברור: הוא נתעלה בנס זה והפך להיות נביא לשעה זו. רוח הנבואה של אלישע רבו, היא שחדרה גם אליו, ופקחה את עיניו לראות את מה שראה רבו.

10. בדרך זו פירשנו את הטעם לתפילתו של אלישע בסדרת העיונים 'השונמית', עיון 13, וראה שם הערה 35.

11. כדברי ר' יוחנן (תענית ב ע"א): "שלושה מפתחות בידו של הקב"ה שלא נמסרו ביד שליח, ואלו הן: מפתח של גשמים ומפתח של חיה (- יולדת) ומפתח של תחיית המתים". התוספות שם (ד"ה שלושה מפתחות) מתקשים בהתאמת דברי ר' יוחנן הללו לנסים שחוללו אליהו ואלישע, ועל כן הם מבארים כך: "אינו רוצה לומר (- ר' יוחנן) שלא נמסרו מעולם, דהא של תחיית המתים ושל גשמים נמסרו, אלא לא נמסרו לשליח להיות לעולם ממונה עליהם". דברי התוספות הללו מכוונים לדבריהם של מדרשים אחדים. דיון על כך ערכנו בסדרת העיונים 'השונמית', עיון 14, ושם הובאו המדרשים המתאימים לדברי התוספות.

12. בפירושו מלבי"ם נדפסה בטעות הפניה לשער עג.

אף החייאת בן השונמית הייתה יותר מאשר נתינת רוח חיים בגוייה מתה. בסדרת העיונים 'השונמית' (עיון 131) ביארנו, כי בשימו "פיו על פיו ועיניו על עיניו וכפיו על כפיו" נפח אלישע מרוחו שלו בגופו של הילד, ו"מאן דנפח, מדיליה נפח"13 החיים החדשים המזומנים לנער הם חיים נעלים יותר מאלו שניתנו לו בהיוולדו. הדמיון בין שני הנסים הללו מתבטא אף בהקבלה לשונית ביניהם:

נערו של הנביא	בן השונמית
ד', לג וַיִּתְּפֹלֵל אֶל ה'.	וַיִּתְּפֹלֵל אֶלִישֶׁע וַיֹּאמֶר: ה'
לד וַיַּעַל... וַיִּגְהַר עָלָיו...	פָּקַח נָא אֶת עֵינָיו וַיִּרְאֶה
לה וַיִּפְקַח הַנֶּעֶר אֶת עֵינָיו. ¹⁴	וַיִּפְקַח ה' אֶת עֵינֵי הַנֶּעֶר... ¹⁵

והנה, אף אליהו רבו של אלישע חולל נסים רבים בלא שהתפלל אל ה' לפני כן. אולם בשני נסים הקדים אליהו תפילה לבואו של הנס. בפעם הראשונה התפלל על החייאת בן האלמנה הצרפית:

מל"א י"ז, כא וַיִּתְמַדַּד עַל הַיֶּלֶד שְׁלֹשׁ פְּעָמִים	
וַיִּקְרָא אֶל ה' וַיֹּאמֶר:	
ה' אֱלֹהֵי, תִּשָּׁב נָא נַפְשׁ הַיֶּלֶד הַזֶּה עַל קַרְבּוֹ.	
כב וַיִּשְׁמַע ה' בְּקוֹל אֱלֹהֵיו, וַתִּשָּׁב נַפְשׁ הַיֶּלֶד עַל קַרְבּוֹ וַיְחִי.	

13. על מקורו של משפט זה ראה בעיון הנזכר הערה 36.

14. כבר הבאנו בעיון ו את דברי הרמב"ם במורה הנבוכים חלק א פרק ב: "ודע כי המילה הזאת, כלומר 'פָּקַח', אינה נאמרת בשום פנים כי אם על עניין פקיחת רעיון, לא על חידוש הראות". לפי זה, פקיחת עיני הנער אינה רק במישור הפיזיולוגי - שהחל לראות - אלא בעיקר במישור הרוחני (ראה 'השונמית' 131 ואף סוף 91).

15. כרגיל, במקום שישנה הקבלה ישנם גם הבדלים חשובים, המלמדים על המיוחד והשונה שבכל מקום. ההבדלים הניכרים כאן הם: (א) בסיפור השונמית נאמר שאלישע התפלל, אך תפילתו לא צוטטה, מה שאין כן במקומו; (ב) פקיחת עיני נערו של הנביא מתוארת כפעולתו של ה', מה שאין כן בסיפור השונמית. נראה שההבדל השני תלוי בהבדל הראשון: בסיפור השונמית לא התפלל אלישע אל ה' שיפקח את עיני הנער (אלא, אולי, שיורה לו את הדרך שבה יוכל הנביא עצמו להחיות את הנער, כפי שפירשנו שם), ועל כן תחייתו של הנער אינה מתוארת כפעולתו של ה', אלא כתוצאת מעשיו של הנביא. אולם בסיפורנו התפלל אלישע אל ה' שיפקח את עיני הנער ואכן ה' נענה לו ופקחן.

נראה שהבדל כפול זה נובע ממטרות שונות של שני הסיפורים: בסיפור השונמית נידונה עצמאותו של הנביא לפעול אף פעולות שיש בהן נסים מופלאים (וכן נידונה הפגיעה ביכולתו זאת, והתיקון המשיב לו את יכולתו); נושא זה אינו מרכזי בסיפורנו.

הסבר אפשרי אחר להבדל הכפול הזה הוא, שבסיפורנו מתפלל אלישע על נתינת רוח נבואה לנערו, ודבר זה אינו בידו כלל, כפי שעולה מדברי אליהו בתגובה לבקשת אלישע (ב', ט) "ויהי נא פי שנים ברוחך אלי" - "הקשית לשאול" (שם, י).

ובפעם השנייה התפלל אליהו על כך שה' יענהו ובכך ידע העם כי ה' הוא האלוהים:

מ"א י"ח, לו וַיִּגֶשׁ אֵלָיו הַנְּבִיא וַיֹּאמֶר...
 לו עֲנֵנִי ה' עֲנֵנִי וַיִּדְעוּ הָעָם הַזֶּה כִּי אַתָּה ה' הָאֱלֹהִים
 וְאַתָּה הַסִּבֵּת אֶת לְבָבְךָ אַחֲרָיִת.¹⁶

בין המצבים שחייבו את תפילותיהם של שני הנביאים מתבלטת הקבלה. אין צורך לציין את הדמיון הרב בין הסיטואציות שהביאו את שני הנביאים להתפלל על החייאתו של ילד מת על מנת להשיבו לאמו.¹⁷ אולם על השוואת תפילתו של אליהו בהר הכרמל וזו של אלישע בדותן יש להרחיב מעט. בשני המקומות הללו מתפללים הנביאים על פקחת עיניים שתביא להכרת האמת אצל בני אדם שרחקו מאמת זו. בשניהם מבקשים הנביאים על נס שיחולל שינוי רוחני באדם. נס מסוג זה גדול הוא מכל נס בתחום העולם הפיזיקלי, ועל כן יש צורך בתפילת הנביא.¹⁸

הסברנו את הצורך בתפילה הראשונה של אלישע, אך עדיין עלינו להסביר את הצורך בשתי התפילות הבאות בסיפורנו. בעיון הקודם הראינו את ההקבלה בין תפילתו הראשונה של אלישע לתפילתו השלישית, ואת הניגוד בין שתי אלה לתפילה השנייה. האם הקבלות אלה הן העומדות ביסוד שתי התפילות הללו, ואלישע נשא אותן אך אגב תפילתו הראשונה, או שמא יש טעם עצמי גם לנשיאתן של תפילות אלו? נראה, שאף בהתפללו על הכאת ארם בסנוורים ביקש אלישע מאת ה' שיחולל שינוי באישיותם של הארמים, שהרי כפי שביררנו בעיון ו מדובר בבלבול תודעתם, ולא בהטלת מגבלה פיזית על יכולת ראייתם. שוב עומד אלישע מול צורך לפעול על נפש האדם, או על תודעתו, ולא על העולם החומרי, ועל כן הוא מתפלל אל ה' שיפעל הוא עצמו בעשיית נס כה גדול.

16. על משמעות תפילתו זו של אליהו, ובייחוד על פירוש המילים האחרונות בה, עמדנו בהרחבה בפרקי אליהו, 'כרמל' ה, ובייחוד עמ' 188-193 שם.

17. על השוואת סיפורי החייאה של אליהו ושל אלישע עמדנו בהרחבה בפרקי אליהו 'בצורת'¹³¹, ובנספח השני לסדרת העיונים 'השונמית'.

ראוי לציין, שבדומה לאלישע, אף אליהו התפלל לה' להחיות את הילד לאחר כישלון ניסיונו להחיותו בתפילה הראשונה (שלא הייתה תפילה במשמעות המלאה של המילה). ראה על כך בפרקי אליהו 'בצורת' ו, עמ' 72-80.

18. הדמיון בין שני המקומות גובר בשימנו לב לכך כי בשניהם פקחת העין האנושית להכרה רוחנית חדשה קשורה באש היורדת מן השמים: אף בסיפורנו מדובר על ירידת רכב וסוסי אש מן השמים להגן על אלישע.

ועוד: בשני הסיפורים יורדת האש מן השמים להכריע מאבק שהנביא עומד במרכזו. באירוע על הר הכרמל מכריעה האש מן השמים את מאבקו של אליהו בנביאי הבעל, ואילו בסיפורנו מכריעים רכב האש וסוסי האש את רכבם וסוסייהם של הארמים ואת חילם הכבד (על הדרך שבה הכריעו רכב האש וסוסי האש את המאבק, ראה מה שנכתב בעיון ה לעיל).

נותר אפוא, להסביר את הצורך בתפילתו השלישית של אלישע הנראית כמיותרת: כאן הרי מדובר בשיבה למצב הנורמלי שבו היו הארמים מלכתחילה, לפני הכאתם בסנוורים, מדוע אפוא זקוק אלישע להתפלל אף על זאת?

בסופו של העיון הקודם הרחבנו בביאור משמעותה של פקיחת עיניהם של הארמים בשומרון. לא הייתה זו אך החזרתם למצבם הקודם. פקיחת עיניים זאת נועדה להעניק לחיילי ארם הכרה רוחנית חדשה במה שנוגע לאישיותו של הנביא בישראל, כדי להפכם לשלוחיו של הנביא אל מלך ארם.

נמצא אפוא, שאף כאן נצרך אלישע לתפילה אל ה', שיפתח את לבם של הארמים להכרה רוחנית חדשה זו, שתנישא עמם חזרה לארצם.